

ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

(за період 01–28 лютого 2023 р.)

Грошово-кредитна сфера

Протягом дії воєнного стану Національний банк України продовжує реалізацію комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості держави й регулювання фінансового сектору.

Упроваджено додаткові заходи, спрямовані на стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників¹. Триває імплементація анонсованих у січні заходів, метою яких є посилення монетарної трансмісії та стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників. Так, із 11 березня 2023 р. нормативи формування банками обов'язкових резервів (ОР)² за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб додатково підвищуються на 10 в. п. Проте на цю частину ОР не поширюватиметься механізм покриття бенчмарк-ОВДП. Після набрання чинності відповідним рішенням обов'язкові резерви банків становитимуть:

– у національній валюті: за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних осіб – 10 %; за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб – 20 % (до 11 березня 2023 р. – 10 %); за строковими коштами та вкладками (депозитами) юридичних (крім інших банків) і фізичних осіб – 0 %; за коштами вкладів (депозитів) і коштами на поточних рахунках інших банків-нерезидентів і кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів, – 10 %;

– в іноземній валюті: за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках юридичних осіб – 20 %; за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб – 30 % (до 11 березня 2023 р. – 20 %); за строковими коштами та вкладками (депозитами) юридичних (крім інших банків) і фізичних осіб – 10 %; за коштами вкладів (депозитів) і коштами на поточних рахунках інших

¹ Національний банк вживає подальших заходів для посилення монетарної трансмісії та стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників / НБУ. 24 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vjivaye-podalshih-zahodiv-dlya-posilennya-monetarnoyi-transmisii-ta-stimulyuvannya-konkurenciyi-bankiv-za-strokovyi-koshti-vkladnikiv>

² *Обов'язкові резерви* – один із традиційних регулюючих інструментів центральних банків. Це фіксована частка залучених банками коштів, яка має зберігатись на кореспондентському рахунку банку в НБУ та не може бути використана для будь-яких інших активних операцій. Нормативи обов'язкових резервів змінюються регулятором залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

банків-нерезидентів і кредитами, отриманими від міжнародних (крім фінансових) та інших організацій-нерезидентів, – 20 %.

Додаткове підвищення нормативів ОР банків за коштами на поточних рахунках фізичних осіб має сприяти зниженню профіциту ліквідності в банківській системі. За оцінками регулятора, загальний обсяг ОР, який банки повинні будуть формувати, зросте орієнтовно на 60 млрд грн.

Зниження обсягу вільних коштів у банківській системі спонукатиме банки до активнішої конкуренції саме за строкові кошти фізичних осіб та до подальшого підвищення ставок за гривневими депозитами, що сприятиме зростанню частки строкових депозитів та зниженню ризиків для курсової та інфляційної стійкості України.

Ініційовано запровадження мораторію на скорочення мережі відділень державних банків під час війни³. Останніми роками в українських банках спостерігається поступове зменшення кількості відділень, які працюють. При цьому скорочення відділень державних банків відбувається швидшими темпами, ніж відділень банків іноземних банківських груп та банків з приватним капіталом українського походження, що провокує як скорочення частки відділень державних банків на ринку банківських послуг (табл.), так і зниження загального рівня фінансової інклюзії в країні (доступності фінансових послуг для всіх верств населення, незалежно від віку, соціального статусу та місця проживання).

Таблиця

Динаміка скорочення мережі відділень державних банків, од.

Банк Звітна дата	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023
ПриватБанк	2243	2021	1928	1717	1497	1210
Ощадбанк	3205	2630	2327	1837	1602	1182
Укрексімбанк	65	61	60	62	53	48
Укргазбанк	243	246	250	276	268	217
Державні банки, разом	5756	4958	4565	3892	3420	2657
Загалом у банківській системі	9489	8509	8002	7134	6685	5336
Частка відділень держбанків у банківській системі, %	61	58	57	55	51	50

Призупинення роботи окремих відділень банків в умовах війни пов'язано як із необхідністю забезпечення безпеки працівників, так і з оптимізацією витрат,

³ Національний банк пропонує запровадити мораторій на скорочення мережі відділень державних банків під час війни / НБУ. 21 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-proponuye-zaprovaditi-moratoriy-na-skorochennya-mereji-viddilen-derjavnih-bankiv-pid-chas-viyni>

ураховуючи зниження прибутковості через воєнні дії. Проте останнім часом до НБУ надходять скарги від територіальних громад щодо скорочення присутності державних банків у регіонах через закриття відділень. Адже в період дії воєнного стану безперебійна робота державних банків має особливе значення для економіки та безпеки держави з огляду на велику кількість клієнтів, розгалужену мережу відділень (50 % усіх банківських відділень) та банкоматів (65 % від загальної мережі).

На думку НБУ, окремі рішення банків державного сектору, ухвалені з метою мінімізації витрат, а саме щодо значного скорочення мережі банків і персоналу, потребують детального індивідуального аналізу та, можливо, перегляду. Адже економічна ефективність від таких рішень може бути знівельована негативним соціальним ефектом та нести потенційні загрози національній безпеці України, перешкоджати нейтралізації наслідків воєнної агресії та післявоєнному відновленню економіки.

Тому регулятор пропонує Міністерству фінансів України розглянути можливість запровадження мораторію на припинення банками з державною часткою в капіталі діяльності відділень до завершення воєнного стану (якщо це не пов'язано з безпековими питаннями). Пріоритетним завданням також має залишатися якнайшвидше відновлення діяльності банків на звільнених територіях, зважаючи на необхідність та можливість забезпечення безпеки персоналу банків та їхніх клієнтів. Водночас регулятор підтримує ініціативу окремих банків щодо забезпечення доступності банківських послуг у спосіб використання мобільних відділень.

До категорії неплатоспроможних віднесено останній банк зі статутним капіталом російського походження із тих банківських установ, що працюють в Україні⁴. Правління НБУ ухвалило рішення віднести АТ «БАНК ФОРВАРД» до категорії неплатоспроможних. Кінцевим бенефіціарним власником банку⁵ є громадянин Росії та Італії Рустам Таріко, до якого в жовтні 2022 р. були застосовані персональні санкції згідно з відповідним рішенням Ради національної безпеки і оборони України.

Рішення ухвалене у зв'язку з тим, що діяльність банку не було приведено у відповідність до вимог законодавства, також і нормативно-правових актів НБУ, після віднесення його до категорії проблемних. Крім того, ураховувалося подальше суттєве й незворотне погіршення фінансового стану цього банку за відсутності дієвих заходів для його поліпшення та неможливість і недостатність запланованої капіталізації. Утім, частка банку становила лише 0,1 % від активів платоспроможних банків. Отже, віднесення установи до категорії неплатоспроможних жодним чином не вплине на стабільність банківського сектору

⁴ АТ «БАНК ФОРВАРД» віднесено до категорії неплатоспроможних / НБУ. 08 лют. 2023.
URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/at-bank-forvard-vidneseno-do-kategoriyi-neplatospromojnih>

⁵ Структури власності банків України. ФОРВАРД / НБУ.
URL: https://bank.gov.ua/files/Shareholders/380418/380418_20230101.pdf

України.

Кожен вкладник банку отримає від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відшкодування в повному розмірі вкладу, включно й відсотки. Нагадаємо, що з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб» від 01 квітня 2022 р. № 2180-IX запроваджено стовідсоткове гарантування вкладів фізичних осіб у всіх банках.

Прийнято рішення про проведення в 2023 р. комплексної оцінки стійкості банків та банківської системи загалом⁶. Так, 03 лютого 2023 р. відбулося чергове засідання Ради з фінансової стабільності (далі – Рада), його ключові теми: способи забезпечення макрофінансової стабільності та стійкості банківського сектору в умовах тривалої повномасштабної війни. Зокрема, Рада погодилася із запропонованою НБУ концепцією оцінки стійкості банків, яка дасть змогу з’ясувати справжній стан сектору після проходження найгострішої фази поточної економічної кризи, пов’язаної з війною. Завдяки оцінці стійкості, зокрема її третьому етапу – прогнозуванню показників діяльності банків за базовим сценарієм, можна буде оцінити життєздатність бізнес-моделей фінансових установ та визначити реальну потребу в капіталі найбільших банків. За результатами оцінки стійкості коригуватиметься режим регуляторного пом’якшення та ухвалюватимуться рішення про подальше впровадження вимог до банків відповідно до регуляцій ЄС.

Банківська система, незважаючи на продовження воєнних дій, відновила прибуткову діяльність⁷. Починаючи з березня 2022 р., банківська система України загалом фіксувала поточний збиток, що було пов’язано з активними воєнними діями. Натомість, починаючи з липня того ж року, система відновила прибуткову діяльність. За результатами 2022 р. чистий прибуток банківського сектору становив 24,7 млрд грн, що втричі менше від показника попереднього року (77,4 млрд грн). Головним чинником зниження прибутковості стало суттєве зростання відрахувань у резерви під понесені та очікувані збитки внаслідок війни. Так, відрахування в резерви під кредити за рік становило 107 млрд грн, ще майже 12 млрд грн було сформовано під інші активи й ризики. Із 67 платоспроможних банків прибутковими були 46 установ, їх сукупний чистий прибуток у розмірі 45,6 млрд грн значно перевищує сукупні збитки 21 банку на загальну суму 20,8 млрд грн. При цьому прибуток банківського сектору є концентрованим, адже 89 % валового прибутку сформували п’ять найприбутковіших установ.

⁶ Рада з фінансової стабільності підтримала заходи із забезпечення макрофінансової стабільності та погодила проведення оцінки стійкості банків / НБУ. 08 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-z-finansovoyi-stabilnosti-pidtrimala-zahodi-iz-zabezpechennya-makrofinansovoyi-stabilnosti-ta-pogodila-provedennya-otsinki-stiykosti-bankiv>

⁷ Банківський сектор завдяки високій операційній ефективності отримав прибуток 24,7 млрд грн у 2022 році / НБУ. 10 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bankivskiy-sektor-zavdyaki-visokiy-operatsiyuy-efektivnosti-otrimav-pributok-247-mlrd-grn-u-2022-rotsi>

Міжнародні резерви країни попри продовження воєнних дій демонструють позитивну динаміку – у лютому їхній розмір перевищив довоєнний рівень⁸. Обсяг міжнародних резервів України станом на 01 лютого 2023 р. збільшився до позначки 29,9 млрд дол. США (рис.). У січні вони зросли на 5 % завдяки надходженням від міжнародних партнерів, що компенсували чистий продаж валюти Національним банком для покриття різниці між попитом і пропозицією на валютному ринку України. На валютні рахунки уряду в НБУ надійшло 4,3 млрд дол. США, у т. ч. 3,3 млрд дол. США – від Європейського Союзу, 1 млрд дол. США – від Сполучених Штатів Америки (через трастовий фонд Світового банку). Поточний обсяг міжнародних резервів забезпечує фінансування 3,7 місяця майбутнього імпорту, що відповідає загальносвітовим стандартам (не менше трьох місяців).

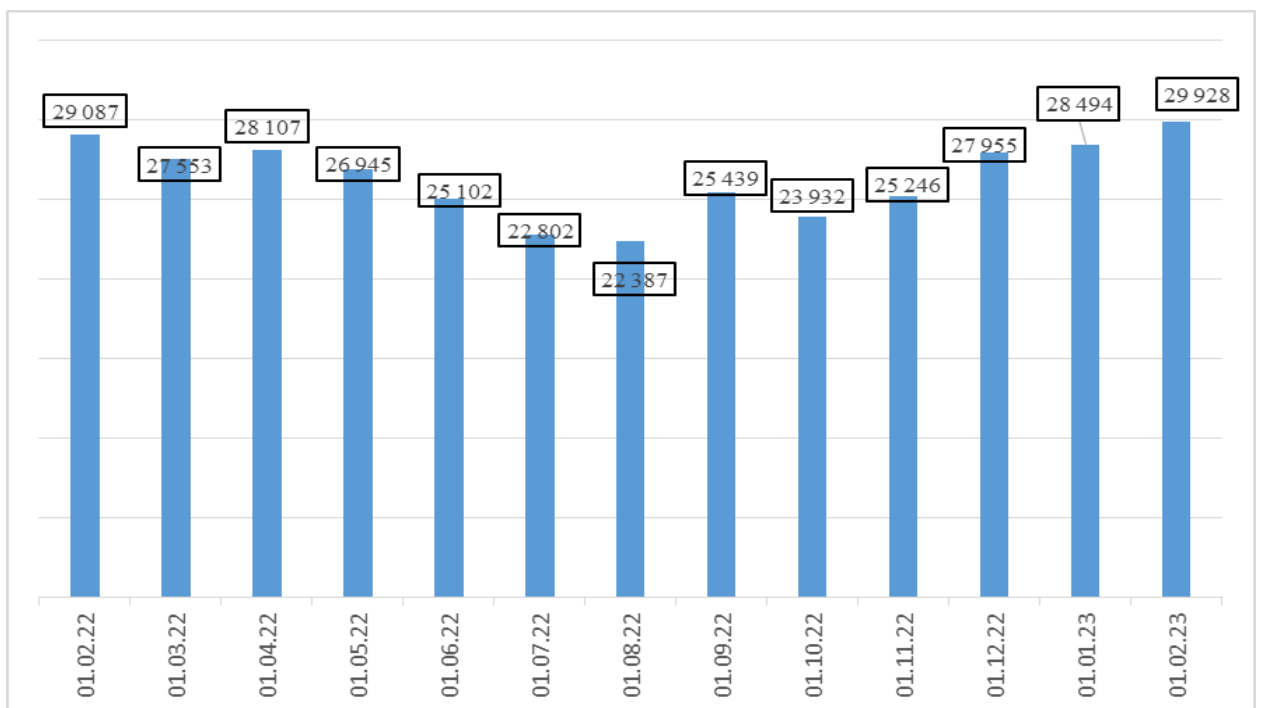


Рис. Міжнародні резерви України в 2022–2023 рр., млн дол США

Джерело: дані НБУ.

Триває процес поступового відновлення іпотечного кредитування⁹. Через воєнні дії в 2022 р. нове іпотечне кредитування в Україні скоротилось порівняно з 2021 р. у 5,3 раза за кількістю договорів та в 4,3 раза – у грошовому вимірі. Загалом українські банки в 2022 р. видали 2009 іпотечних кредитів на загальну

⁸ Міжнародні резерви зросли до 29,9 млрд дол. США за підсумками січня / НБУ. 07 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/mijnarodni-rezervi-zrosli-do-299-mlrd-dol-ssha-za-pidsumkami-sichnya>

⁹ Іпотечне кредитування поступово відновлюється завдяки державним програмам – результати опитування / НБУ. 16 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ipotechne-kredituvannya-postupovo-vidnovlyuyetsya-zavdyaki-derjavnim-programam--rezultati-opituvannya>

суму майже 2 млрд грн. Переважна частина (дві третини за кількістю договорів) іпотечних кредитів були надані в січні – лютому до початку повномасштабної воєнної агресії. У березні – травні іпотечні кредити не надавалися взагалі, улітку – надавалися в поодиноких випадках. Натомість із вересня 2022 р. іпотека почала поступово відновлюватися, передусім завдяки державним програмам підтримки кредитування «Доступна іпотека» та «Оселя». У межах цих програм позичальники мають змогу отримати іпотечні кредити за зниженими відсотковими ставками 7 та 3 % річних відповідно. У вересні – листопаді 2022 р. банки видали 252 іпотечні кредити на загальну суму майже 280 млн грн, а в грудні – 405 таких кредитів на 0,5 млрд грн. Це найвищий місячний показник від початку повномасштабної війни. Про видачу нової іпотеки у грудні поінформували чотири банки. Банки під час війни кредитують купівлю житла майже виключно на вторинному ринку нерухомості: частка укладених іпотечних договорів у цьому сегменті становила 99 % від усіх нових іпотечних кредитів у червні – грудні 2022 р.

Розвиток іпотечного кредитування є одним із драйверів загального відновлення економіки, що має значний кумулятивний ефект, адже стимулює розвиток не лише будівельної галузі, а й низки пов'язаних секторів економіки (виробництво будівельних матеріалів, сантехніки, електрики, меблів, побутової техніки; оптова й роздрібна торгівля; транспортні послуги тощо), забезпечує зростання зайнятості та, відповідно, податкових надходжень і платоспроможного попиту.

На потреби військових зі спецрахунку, відкритого регулятором для підтримки ЗСУ, станом на 02 лютого 2023 р. перераховано майже 23 млрд грн¹⁰. Зокрема, понад 8 млрд грн в еквіваленті надійшло з-за кордону в іноземній валюті (це долари США, євро, фунти, канадські долари, китайські юані, японські єни, швейцарські франки, польські злоті, австралійські долари).

Упровадження зазначених вище заходів має забезпечити: абсорбцію частини надлишкової ліквідності банківської системи; активізацію конкуренції банків за строкові кошти вкладників, унаслідок чого зростатимуть як ставки за гривневими вкладками, так і частка строкових депозитів у банківській системі; збереження належного рівня фінансової інклюдії в країні; зміцнення фінансової стійкості банківської системи України; курсову стабільність гривні та контроль за інфляційними процесами; підвищення доступності для населення іпотечних позик; додаткове фінансування ЗСУ.

¹⁰ З початку війни зі спецрахунку, відкритого Національним банком, на потреби оборони перераховано майже 23 млрд грн, за січень рахунок поповнився на 440 млн грн / НБУ. 02 лют. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-viyini-zi-spetsrahunku-vidkritogo-natsionalnim-bankom-na-potrebi-oboroni-pererahovano-mayje-23-mlrd-grn-za-sichen-rahunok-popovnivsya-na-440-mln-grn>